

Краснодєд Т.Л.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-консалтингу та міжнародного туризму
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Анотація

Сьогодні потреба у вивченні зовнішньоторговельної діяльності України зумовлена тим, що формування її розвинутої ринкової економічної системи потребує інтегрування до світового економічного простору. Це можливо лише за умов створення високоефективного механізму функціонування суб'єктів зовнішньої торгівлі товарами і послугами, а також належної підготовки фахівців у сфері ЗЕД. Перспективність зовнішньої торгівлі України значною мірою залежить від оптимізації структури експортно-імпортних потоків, удосконалення зовнішньоторговельної політики та розвитку імпортозаміщення, тому дослідження основ міжнародної торгівлі та її експортно-імпортних показників по країні є актуальною проблематикою в контексті світової економіки, водночас цікавою тематикою для дослідження. Це положення повною мірою можна віднести до зовнішньої торгівлі України як товарами, так і послугами.

У статті проведено детальний експортно-імпортний аналіз зовнішньої торгівлі України по категоріях «товари» та «послуги», у тому числі по країнах СНД та ЄС. Визначено головних країн – партнерів України у сфері торгівлі, досліджено товарну та послугову структуру експорту та імпорту, виявлено вплив регіонального чиннику на загальнодержавні показники. На основі цього окреслено потенційні перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України та спрогнозовано окремі показники експорту-імпорту товарів і послуг.

Вступ. На експортно-імпортні операції торговельних суб'єктів України припадає 80% усіх здійснюваних у зовнішньоекономічній діяльності операцій. Отже, у контексті міжнародної економіки важливим предметом аналізу є зовнішня торгівля та експортно-імпортні операції. Водночас в умовах функціонування України на зовнішньому ринку досить актуальною тематикою є не тільки аналіз обсягів експорту-імпорту, а й аналіз товарної експортно-імпортної структури, структури експорту та імпорту послуг, партнерів України по зовнішньоторговельним відносинам тощо. Це є необхідною умовою для розроблення раціональної стратегії нарощування експортного потенціалу України на світовому ринку товарів та послуг.

Головною метою дослідження є аналіз та виявлення перспектив розвитку зовнішньої торгівлі України в контексті зміцнення її конкурентоспроможності на світовому ринку товарів та послуг.

Об'єктом дослідження є світовий ринок товарів та послуг в умовах інтеграції України в європейський економічний простір. Предметом дослідження є зовнішня торгівля України товарами та послугами.

Дослідженням різноманітних аспектів зовнішньої торгівлі України товарами та послугами займалися багато науковців, а також вони висвітлено в декількох виданнях державних установ. Теоретичні основи добре висвітлено у роботах таких авторів, як М.І. Барановська, В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня, Ю.Г. Козак, В.К. Лебедева, Н.С. Логвінова та ін. Серед сучасних економістів-дослідників та аналітиків О.В. П'янова та О.С. Ралко висвітлювали проблематику структурних змін та пріоритетів у контексті зовнішньої торгівлі України. Сучасні масштаби, структуру і тенденції зовнішньої торгівлі України детально вивчав А.О. Задоя. С. Кулицький розглядав питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі, її стан, проблеми та перспективи. Водночас реалії та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі країни вивчали В.П. Далик та Н.І. Дуляба. Н. Калюжна розкривала методологію дослідження зовнішньої торгівлі України.

1. Аналіз зовнішньої торгівлі України товарами та послугами

Основні показники зовнішньої торгівлі України. Аналіз зовнішньої торгівлі України доцільно проводити шляхом дослідження основних показників її зовнішньоторговельної діяльності. До таких показників належать: обсяг експорту товарів і послуг; обсяг імпорту товарів і послуг; зовнішньоторговельний оборот; зовнішньоторговельне сальдо; коефіцієнти покриття експортом імпорту товарів та послуг; питома вага у загальному обсязі експорту окремої країни або товарної групи; питома вага у загальному обсязі імпорту окремої країни або товарної групи. Аналіз основних показників зовнішньоторговельної діяльності України проведено на основі статистичних даних Держкомстату України за 2015–2017 рр. [6–8].

Експорт та імпорт товарів і послуг в Україні

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Всього товари та послуги			
експорт, млн дол.	46804,2	45112,7	52579,5
% до попереднього періоду	73,0	96,4	116,6
імпорт, млн дол.	42976,0	44571,1	55080,6
% до попереднього періоду	70,7	103,7	123,6
у тому числі:			
1. Країни СНД			
експорт, млн дол.	11335,9	9752,4	10674,2
% до попереднього періоду	60,0	86,0	109,5
імпорт, млн дол.	11267,8	9237,1	12128,3
% до попереднього періоду	61,1	82,0	131,3
питома вага у загальному обсязі, %			
експорт	24,2	21,6	20,3
імпорт	26,2	20,7	22,0
2. Інші країни світу			
експорт, млн дол.	35468,3	35360,3	41905,3
% до попереднього періоду	78,4	99,7	118,5
імпорт, млн дол.	31708,2	35334,0	42952,3
% до попереднього періоду	74,9	111,4	121,6
питома вага у загальному обсязі, %			
експорт	75,8	78,4	79,7
імпорт	73,8	79,3	78,0
з них країни ЄС (28)			
експорт, млн дол.	15339,5	15827,5	20157,6
% до попереднього періоду	75,3	103,2	127,4
імпорт, млн дол.	18075,9	19558,7	23330,2
% до попереднього періоду	74,7	108,2	119,3
питома вага у загальному обсязі, %			
експорт	32,8	35,1	38,3
імпорт	42,1	43,9	42,4

Аналізуючи загальний вартісний обсяг експорту та імпорту товарів і послуг в Україні (табл. 1), можна відзначити наявність як позитивних, так і від'ємних тенденцій. Наприклад, у 2017 р. усього товарів та послуг по відношенню до попереднього 2016 р. було експортовано та імпортовано на 16,6% та 23,6% більше відповідно. У грошовому виразі це збільшення становило 7 466,8 та 10 509,5 млн дол. Навпаки, у 2015 р. по відношенню до попереднього 2014 р. спостерігалось зменшення обсягів експорту та імпорту на 27,0% та 29,3% відповідно. Отже, маємо як зростання експортних можливостей України, так і

виникнення додаткової потреби в імпортованих товарах. Якщо поглянути на вартісні обсяги загального експорту та імпорту України за інтеграційною спрямованістю, можна побачити, що питома вага країн СНД як експорту, так і імпорту в загальному його обсязі знаходиться в середньому на рівні 20,0% та 23,0%. Поряд із цим у 2017 р. спостерігається зростання вартісних обсягів експорту та імпорту по відношенню до попереднього року на 9,5% та 31,5% відповідно, або на 921,8 і 2 891,2 млн дол. В обох попередніх роках тенденція, навпаки, від'ємна: обсяги експорту та імпорту по країнах СНД зменшувалися. Середня питома вага експорту та імпорту інших країн у загальному його обсязі за 2015–2017 рр. становить у середньому 78,0% та 77,0% відповідно. По групі «інші країни світу» також спостерігається зростання як експорту, так і імпорту відносно попереднього періоду тільки в 2017 р. (18,5% та 21,6% відповідно, або на 6 545,0 та 7 618,3 млн дол.). Питома вага країн ЄС у загальному вартісному обсязі експорту та імпорту товарів і послуг за останні три роки в середньому становила 35,4% та 42,8% відповідно. У 2017 р. по цій групі країн експорт та імпорт зросли на 27,4% (4 330,1 млн дол.) та 19,3% (3 771,5 млн дол.). У попередніх роках спостерігалися тенденції як до зменшення, так і до зростання цих показників. Таким чином, слід відзначити, що в 2017 р. експортно-імпортна діяльність України, з огляду на коливання вартісних показників, була трохи активнішою за попередні роки. Загалом обсяг експорту товарів в Україні за 2015–2017 рр. становив 117 753,5 млн дол., що в 3,9 рази більше за експорт послуг. Імпорт товарів в Україні за цей самий період становив 126 373,4 млн дол., що у 7,7 рази більше за імпорт послуг.

Колівання загальних обсягів експорту та імпорту України відбулося за рахунок відповідних коливань показників по товарах та послугах, які слід розглянути окремо. Отже, у 2017 р. Україною експортовано лише товарів на 43 264,7 млн дол., що на 19,0% більше, ніж у попередньому році; імпортовано – на 49 607,2 млн дол. (на 26,4% більше). Цілком можна припустити, що частково таке зростання зумовлене збільшенням кількості суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності як по експорту, так і по імпорту. Наприклад, у 2017 р. кількість експортерів по відношенню до 2015 р. зросла на 1 787 фірм, імпортерів – на 4 813. Водночас по експорту відбулося незначне розширення кола країн-партнерів. Якщо розглянути обіг товарів по країнах СНД, можна відзначити знов 2017 р., який на відміну від попередніх характеризується зростанням й експорту, й імпорту. Воно становило 14,7% та 34,0%, що у вартісному виразі становило 884,9 та 2 912,5 млн дол. Питома вага країн СНД у загальному обсязі експорту та імпорту товарів України за 2015–2017 рр. у середньому становила відповідно 17,7% та 24,3%. В інші країни світу в 2017 р. було експортовано Україною товарів на суму 36 348,3 млн дол.; імпортовано –

на 381 29,3 млн дол., що більше за попередній рік на 19,8% та 24,3% відповідно. Середня питома вага «інших країн світу» у загальному обсязі експорту товарів України за 2015–2017 рр. становила 82,3%, імпорту – 75,7%. У тому числі експорт та імпорт лише товарів України по країнах ЄС у 2017 р. становили 17 533,4 та 20 799,4 млн дол. відповідно. Це більше відносно попереднього року на 29,9% та 21,3% відповідно. І середня питома вага країн ЄС у загальному обсязі експорту та імпорту товарів України за 2015–2017 рр. говорить про те, що останній незначно переважає (експорт – 37,2%, імпорт – 42,2%). У 2015 р. і більшості випадків 2016 р. по всіх групах країн світу – СНД, ЄС та ін. – спостерігається чітко виражена тенденція до зменшення вартісних обсягів експорту та імпорту товарів відносно попередніх років.

Загальний обсяг експортованих послуг у 2017 р. становив 10 714,3 млн дол., імпортованих – 5 476,1 млн дол. Відносно попереднього року зростання було незначним – відповідно 8,6% та 2,8%. Кількість підприємств, що здійснюють зовнішню торгівлю послугами, як експортну, так і імпортну, збільшилася: за три останні роки по експорту послуг – на 533 підприємства, по імпорту – на 202. Водночас зросла й кількість країн-партнерів у зовнішньоторговельному товарообігу послуг. Тільки відносно попереднього року по експорту послуг додалося 10 країн, по імпорту – три країни. Експорт послуг у країни СНД Україною в 2017 р. становив 3 763,9 млн дол., що лише на 1,0% більше за дані попереднього року, імпорт – 650,4 млн дол., це менше відносно 2016 р. на 3,3%. Експорт послуг в інші країни світу та імпорт у цьому ж році становили 6 950,4 та 4 825,7 млн дол. відповідно і мали тенденцію до зростання відносно попереднього року (на 13,2% та 3,7%), у тому числі аналогічні тенденції відбувалися по співробітництву з країнами ЄС. Щодо експорту та імпорту послуг у 2015 та 2016 рр. по всіх угрупованнях країн по відношенню до попередніх років, то тут, як і у випадку з товарами, здебільшого відбулося зменшення вартісних обсягів цих показників.

Якщо подивитися на зовнішню торгівлю лише товарами, можна побачити відмінності у щорічних вартісних обсягах між експортом та імпортом, де перевищує останній. Так, у 2017 р. загальний імпорт перевищує експорт в 1,15 рази за рахунок перевищення імпорту над експортом в 1,66 рази по країнах СНД та в 1,05 по інших країнах світу, у тому числі по країнах ЄС в 1,19 рази. Ситуація по зовнішній торгівлі послугами протилежна від товарів. Тут вартісні показники експорту послуг, навпаки, переважають імпорт. Так, загальна вартість експорту послуг більше за імпорт в 1,96 рази за рахунок такого перебільшення по країнах СНД – у 5,79 рази; по інших країнах світу – в 1,44 рази, у тому числі по країнах ЄС – в 1,36 рази. По попередніх роках переважно спостерігаються аналогічні тенденції.

Показники *зовнішньоторговельного сальдо* України за 2015–2017 рр. носять такий характер. Загальне сальдо по товарах та послугах у 2017 р. носило від’ємний характер (-2 501,1 млн дол.), що свідчило про перевищення на цю суму вартості імпорту товарів і послуг над відповідним експортом по всіх групах країн у цілому. У 2015 та 2016 рр. від’ємна тенденція спостерігалася лише по країнах ЄС, що незначно вплинуло на загальне зовнішньоторговельне сальдо, яке було позитивним (3 828,2 та 541,6 млн дол. відповідно).

Якщо говорити про зовнішньоторговельне сальдо безпосередньо товарної групи, то тут спостерігається стабільно від’ємна тенденція в останніх двох роках (-2 888,1 млн дол. у 2016 р. та -6 342,5 млн дол. у 2017 р.), у тому числі абсолютно по всіх групах країн. Винятком є 2015 р., коли позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами у розмірі 610,7 млн дол. було досягнуто за рахунок перевищення експорту товарів над імпортом по групі «інші країни світу» на 12,2%.

Як уже відзначалося раніше, у випадку з послугами, на відміну від товарів, спостерігається обернена тенденція щодо різниці між обсягами експорту та імпорту. Так, зовнішньоторговельне сальдо послуг за 2015–2017 рр. носило позитивний характер по всіх групах країн. Перевищення експорту послуг над імпортом у цих роках становило відповідно 4 213,6, 4 541,5 та 5 238,2 млн дол.

Зовнішньоторговельний оборот України по товарах та послугах за 2015–2017 рр. відображено на рис. 1 як у цілому, так і окремо по категоріях «товари», «послуги».

На основі вартісних обсягів експорту та імпорту товарів і послуг розраховано *коефіцієнти покриття експортом імпорту*, за якими можна судити про те, від’ємне чи позитивне сальдо зовнішньоторговельного обороту України. Якщо коефіцієнт покриття експортом імпорту більше 1, зовнішньоторговельне сальдо позитивне, якщо менше 1 – від’ємне. Розрахований показник свідчить про наявність обох тенденцій протягом аналізованого періоду. Наприклад, у 2017 р. коефіцієнт покриття експортом імпорту послуг становив 1,96, отже, сальдо позитивне. Або у цьому ж році даний коефіцієнт по групі «товари та послуги» дорівнював 0,95, це означає перевищення вартісних обсягів імпорту над експортом, тобто від’ємне зовнішньоторговельне сальдо.

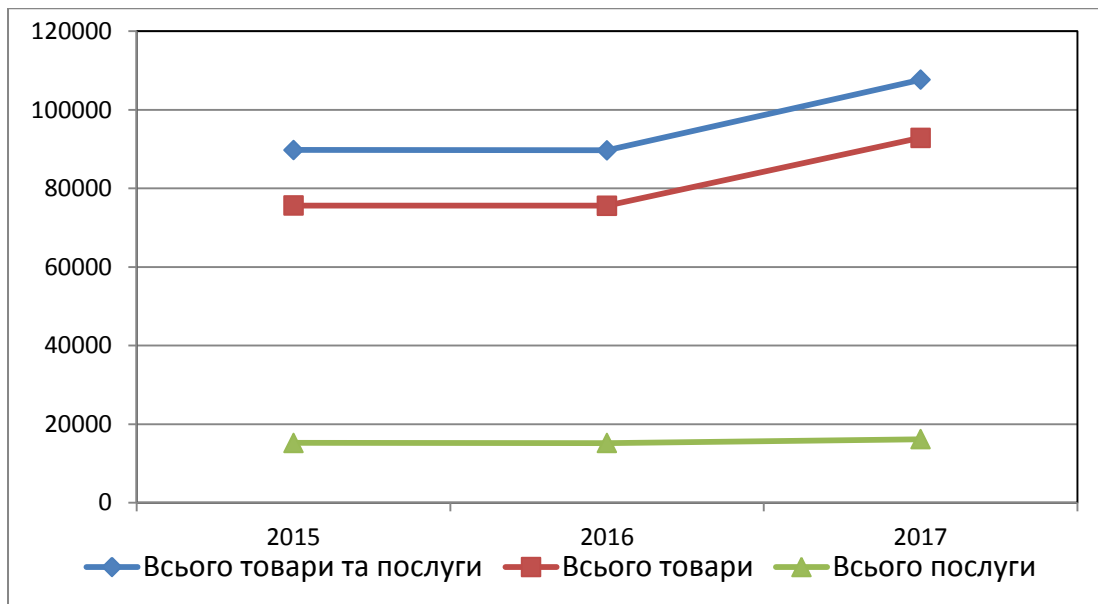

Рис. 1. Зовнішньоторговельний оборот України, млн дол.

Джерело: розраховано автором

Партнери України в експортно-імпортних відносинах. Перелік країн, що співпрацюють з Україною в контексті експортно-імпортних відносин, достатньо великий. Але можна виділити низку країн, що протягом останнього періоду більш яскраво виділяються на тлі інших, і навпаки.

Так, щодо торгівлі товарами, то слід виділити, групу країн, які, по-перше, є найактивнішими учасниками експортно-імпортних відносин з Україною сьогодні і, по-друге, приймають незначну участь у такому співробітництві. Таке положення повною мірою можна віднести і до зовнішньої торгівлі послугами. Отже, найактивніше експорт товарів Україна здійснює сьогодні в такі країни, як Єгипет, Індія, Іспанія, Італія, Китай, Нідерланди, Німеччина, Польща Росія, Туреччина. У ці країни в 2016–2017 рр. спостерігалися найвищі вартісні обсяги експорту товарів. Наприклад, у 2017 р. експорт товарів до Росії становив 3 936,5 млн дол., а середній вартісний обсяг експорту товарів по групі виділених країн у 2016 р. становив 1 919,7 млн дол., у 2017 р. – 2 241,64 млн дол. Країни-партнери, які, навпаки, імпортують до України найвищі обсяги товарів, – це також Італія, Китай, Німеччина, Польща, Росія, Туреччина, а ще Білорусь, США, Франція, Швейцарія. Наприклад, обсяг імпорту товарів із Росії в 2017 р. становив 7 204,0 млн дол., а з Китаю та Німеччини – перевищував 5 000,0 млн. дол. Середній обсяг імпорту товарів по виділеній групі країн становив 2 628,5 млн дол. та 3 361,5 млн дол. відповідно в 2016 та 2017 рр. Найнижчі обсяги експорту товарів сьогодні Україна спрямовує до таких країн-партнерів, як Австралія, Аргентина, Гаяна, Гватемала, Гвінея, Еквадор, Ісландія та Люксембург (середній вартісний обсяг експорту товарів по цій групі становив 2,3 млн. дол. та

5,2 млн. дол. в 2016 та 2017 роках відповідно). Найнижчі обсяги імпорту товарів надходять до нашої країни з Алжиру, Ефіопії, Кенії, Лівану, Мавританії, Нігерії, Сенегалу та Судану (3,0 млн дол. у 2016 р. та 3,1 млн дол. у 2017 р. у середньому по групі вказаних країн). Слід відзначити, що в 2017 р. експорт та імпорт товарів по країнах, що є найактивнішими учасниками зовнішньої торгівлі з Україною, стабільно був більшим за попередній 2016 р., чого не скажеш про країни – менш активних учасників за деяким винятком.

Найвищі обсяги експорту послуг Україна здійснює в такі країни, як Велика Британія, Ізраїль, Кіпр, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Польща, Росія, США, Туреччина та Швейцарія. При цьому намічається тенденція до щорічного зростання вартості експортованих послуг по основних країнах-партнерах. Середній показник вартісного обсягу експорту послуг з України по групі вказаних партнерів становив у 2016 та 2017 рр. 639 876,9 тис дол. та 730 369,3 тис дол. відповідно. А найзначнішими споживачами наших послуг у цей період були Росія (3 416 366,0 тис дол. у 2017 р.), США та Швейцарія (848 190,1 та 757 726,6 тис дол. у цьому ж році). Найвищі обсяги імпорту послуг спостерігаються від цих же країн, окрім Ізраїлю та Арабських Еміратів. До найкрупніших імпортерів послуг можна додати ще Китай та Словаччину. Середня вартість імпорту послуг по групі від головних їх імпортерів в Україну в 2016 р. становила 319 456,6 тис дол., а в 2017 р. – 315 062,9 тис дол. При цьому можна виділити США з річним обсягом імпорту послуг в Україну в 2017 р. 693 629,3 тис дол. Зовсім незначні обсяги експорту послуг Україна здійснює до таких країн, як Боснія і Герцеговина, Гаяна, Гватемала, Гернсі, Гондурас, Малі, Свазіленд та Чилі (у середньому по групі цих країн 109,5 тис дол. та 116,6 тис дол. у 2016 та 2017 рр. відповідно). Водночас дуже мало імпортують до України свої послуги Гватемала, Гондурас, Еквадор, Ємен, Ліберія, Сан-Марино, Сьєрра-Леоне і Того (1,3 тис дол. у 2016 р. та 3,2 тис дол. у 2017 р. у середньому по групі країн).

Структура експорту-імпорту товарів та послуг. В Україні зазвичай експортно-імпортний обсяг товарів досліджують за стандартною класифікацією, яка включає 21 розділ, перші чотири з яких відносяться до продукції сфери агропромислового комплексу. Водночас структуру експорту та імпорту товарів можна аналізувати за скороченим варіантом згідно з Міжнародною стандартною торговою класифікацією (МСТК). Вона містить значно меншу кількість товарних груп. Отже, аналіз структури експорту товарів засвідчив, що найбільшу питому вагу протягом 2016–2017 рр. займали промислові товари, а також харчові продукти, живі тварини, напої, тютюн. Середня питома вага за аналізований період у загальному обсязі експорту товарів по цих двох товарних категоріях становила 27,2% та 26,4% відповідно. У грошовому виразі експорт промислових товарів становив

11 815,7 млн дол., продовольчої групи – 11 125,3 млн дол. (2017 р.), що на 19,9% та 13,6% більше за попередній 2016 р. Найменшу питому вагу в загальному обсязі експорту товарів протягом цього періоду займали мінеральне паливо, мастила й аналогічні матеріали (1,5%) та товари й операції, не включені в інші категорії МСТК (0,45%).

Водночас інформація про структуру імпорту товарів відображує найвищу питому його вагу в загальному обсязі імпорту товарів України по групах «Машинне і транспортне устаткування» та «Мінеральне паливо, мастила та аналогічні матеріали» (відповідно 28,0% та 21,8% у середньому за 2016–2017 рр.). Вартісні обсяги імпорту товарів у 2017 р. по цих групах становили відповідно 14 123,1 млн дол. та 11 699,4 млн дол., що на 30,4% та 49,05% більше за попередній рік. Найменшу питому вагу в загальному обсязі імпорту товарів у 2016–2017 рр. займають тваринні і рослинні олії, жири та воски (0,55%), що пояснюється високим рівнем самозабезпечення країни даними видами продукції й відносним розвитком олійно-переробної галузі.

Отже, за провідними товарними категоріями як і в контексті експорту, так і імпорту спостерігається тенденція до активізації зовнішньоторговельної діяльності України. Це положення не стосується товарів та операцій, не включених в інші категорії МСТК, оскільки показники експорту, імпорту та їх питомої ваги знаходяться на відносно низькому рівні.

У контексті експорту послуг найбільше Україна реалізує транспортні послуги, загальна вартість яких у 2017 р. становила 586 1405,6 тис дол., що на 10,6% більше, ніж у 2016 р. Середня питома вага експорту цих послуг у загальному експорті послуг України за 2016–2017 р. становила аж 54,2%. На другому місці йдуть послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги, а також послуги з переробки матеріальних ресурсів (16,5% та 12,3% відповідно), але експортна вартість їх набагато менше – 1 760 794,6 тис дол. та 1 419 720,3 тис дол. відповідно по кожній групі. Найменше Україна експортує державні урядові послуги, послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги, послуги роялті та інші, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, а також послуги, пов'язані зі страхуванням та фінансовою діяльністю. Середня питома вага експорту таких послуг не досягає і 1,0% в загальному обсязі експорту послуг з України, а вартість коливається від 3 812,9 до 74 211,7 тис дол.

Найвищі обсяги імпорту послуг в Україну спостерігаються по категоріях «Державні і урядові послуги» та «Транспортні послуги». Їхня середня питома вага за два аналізовані роки становила 22,2% та 20,4% відповідно, а імпортна вартість у 2017 р. – 1 055 271,3 тис дол. та 1 213 073,6 тис дол. Проте якщо по останній групі спостерігається

зростання цієї вартості відносно попереднього року на 22,6%, то по урядових послугах, навпаки, – зменшення на 20,8%. Найменше Україна потребує імпорту послуг із переробки матеріальних ресурсів, а також послуг приватним особам, культурних та рекреаційних послуг (не більше 0,2% із загального обсягу імпорту послуг у середньому за два останні роки).

Отже, найактуальнішою в контексті експортно-імпоротної діяльності України щодо послуг є категорія «Транспортні послуги», найменш актуальнішою – «Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги».

Експорт-імпорт товарів та послуг за регіонами України. Для виявлення регіонів, які створюють конкурентні переваги України на світовому ринку товарів та послуг, доречно проаналізувати товарно-послугову структуру експорту та імпорту країни в її регіональному аспекті. Аналіз проведемо за 2016–2017 рр.

Аналізуючи експорт товарів за регіонами України, позитивно можна відзначити Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Миколаївську, Одеську області та м. Київ. Це регіони з найвищими обсягами експорту товарів. Експортна вартість товарів по цій групі коливалася в 2016 р. від 1 520,5 до 8 568,8 млн дол., а в 2017 р. – від 1 748,4 до 9 738,3 млн дол. Водночас у 2017 р. по цій групі регіонів спостерігається стабільне зростання вартості експорту відносно попереднього року. Слід відзначити також переважно зростаючу кількість підприємств, які займалися в 2016–2017 рр. товарно-експортною діяльністю. Наприклад, кількість таких підприємств в Одеській області та м. Києві зросла відповідно на 100 та 199 за останній рік. Якщо аналізувати питому вагу регіону в загальному експорті товарів України, то тут слід виділити Дніпропетровську область та знов-таки м. Київ. Їхня середня за 2016–2017 рр. частка становила 16,2% та 23,0% у загальному обсязі експорту товарів країни відповідно. До регіонів із найнижчими обсягами експорту товарів слід віднести Рівненську, Тернопільську, Херсонську та Чернівецьку області. Їхня середня питома вага у відповідному загальному обсязі не сягала навіть 1,0%, а вартість експорту товарів по цій групі, незважаючи на зростаючу кількість підприємств-експортерів, коливалася від 119,3 до 318,3 млн дол. у 2016 р. і від 149,8 до 383,3 млн дол. у 2017 р.

Найголовнішими регіонами-імпортерами товарів є Дніпропетровська, Київська, Львівська, Харківська області та м. Київ. Вартість імпорту товарів по групі цих регіонів є найвищою серед інших – від 1 489,5 до 16 137,0 млн дол. у 2016 р. та від 1 619,4 до 19 848,6 млн дол. у 2017 р. Питома вага імпорту товарів даної групи регіонів у загальному імпорті товарів країни становила в 2016 та 2017 рр. 13,1% та 12,8% відповідно. Щодо кількості підприємств, які займалися

імпоротною діяльністю вуцких регіонах, то можна відзначити, як і у випадку з експортом товарів, їх зростаючу кількість. Найнижчими обсягами імпорту товарів характеризуються Кіровоградська, Херсонська та Чернівецька області (не більше 0,5% у загальному обсязі імпорту товарів країни в 2016 та 2017 рр.). Отже, слід зазначити, що в контексті зовнішньоторговельної діяльності практично по всіх регіонах більшою чи меншою мірою протягом 2016–2017 рр. спостерігалися переважно тенденції до зростання експортних вартостей товарної продукції та імпортних також. Значний вплив на формування загальнодержавних показників спричинили показники по м. Києву, які в рази більше відрізнялися від регіональних.

Під час аналізу експорту послуг слід виділити такі регіони, як Закарпатська, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Харківська області та м. Київ. Це регіони з найвищими обсягами експорту послуг. Кількість підприємств, що експортують послуги, у 2017 р. по регіонах даної групи коливалася від 199 до 2 783 (Закарпатська область та м. Київ відповідно), і вартість експорту послуг – від 256,9 до 3 050,3 млн дол. (у цих же регіонах). Середня питома вага експорту послуг указаних регіонів у загальному обсязі експорту послуг по країні невелика, не сягає і 8,0%, окрім м. Києва (28,5%). Тенденція щодо попереднього року – в різному ступені зростаюча (окрім Одеської області, в якій відбулося зовсім незначне зменшення вартості експорту послуг). У групі регіонів із найнижчими обсягами експорту послуг (Кіровоградська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області) його максимальна вартість становила в 2017 р. 26,8 млн дол. (Хмельницька область). Кількість підприємств – експортерів послуг по групі таких регіонів – від 29 до 84, середня питома вага експорту послуг у загальному їх обсязі по країні – 0,2%.

Регіони з найвищими обсягами імпорту послуг – це Дніпропетровська, Донецька, Київська, Одеська, Полтавська області та м. Київ. Наприклад, вартість імпорту тільки в м. Києві в 2017 р. становила 2 511,3 млн дол. за кількості підприємств – імпортерів послуг 2 050. Вартість імпорту послуг по інших регіонах у цьому ж році коливалася від 141,7 до 228,9 млн дол., але й кількість підприємств була відповідною (від 89 до 401). Щодо тенденції відносно попереднього 2016 р., то тут спостерігалось як зростання, так і зменшення вартості імпорту послуг. При цьому найвище зростання відбулося в Одеській області (на 43,3%), найбільше зменшення – у Дніпропетровській (на 27,3%). Питома вага вартості імпорту послуг у загальному його обсязі по Україні була високою тільки по м. Києву (45,9%). Найнижчими обсягами імпорту послуг характеризуються Житомирська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецька області (від 1,9 до 13,0 млн дол. у 2017 р.). Частка імпорту послуг цієї групи

підприємств у цьому ж році у відповідному загальному обсязі послуг по країні не перевищувала 0,2%.

Таким чином, логічно припустити, що низка більш крупних, економічно розвинутих регіонів характеризується найвищим ступенем активності та участі у зовнішньоторговельній діяльності України. І, навпаки, низький рівень розвитку окремих областей із незначною кількістю підприємств-експортерів та імпортерів майже ніяк не сприяє просуванню України на світовий ринок товарів та послуг.

2. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України

Прогнозування показників експорту та імпорту товарів та послуг України. Вартісний обсяг експорту та імпорту продукції і послуг є одним з основних показників зовнішньої торгівлі України. Під час аналізу цих показників для формування перспектив розвитку зовнішньої торгівлі доречно проаналізувати тенденції їх зміни у майбутньому, застосовуючи інструменти прогнозування. Прогнозні дані розраховано на 2019–2024 рр. Для цього нами використано лінійний метод прогнозування. Прогнозування динаміки показників здійснено за допомогою метода Брауна, який ґрунтується на визначенні наступних у часі значень прогнозного показника з урахуванням ступеня впливу попередніх рівнів. Часові ряди описуються лінійним трендом.

Лінійна модель заданих динамічних рядів описується формулою:

$$y_t = a_0 + a_1 t_1 \quad (1)$$

Прогнозна модель для заданого типу рівняння матиме вигляд:

$$\hat{y}_{t+L} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 L, \quad (2)$$

де L – фактор часу.

Отже, прогнозні моделі експорту та імпорту товарів і послуг за результатами зовнішньоторговельної діяльності України на 2019–2024 рр., які представлена на рис. 2 й описані лінійним трендом Брауна, мають вигляд:

$Y = 42873,01 + 1969,538 L$ (прогнозний експорт товарів і послуг з України);

$Y = 44120,83 + 1146,014 L$ (прогнозний імпорт товарів і послуг в Україну).

У результаті розрахунків прогнозних значень експорту та імпорту товарів і послуг за результатами зовнішньоторговельної діяльності України виявлено, що в прогнозному періоді намічається загальна спрямованість щодо їх ймовірного зростання. Слід брати до уваги, що прогнозні показники носять імовірнісний характер, а розрахунок похибок під час лінійного прогнозування за системою рівнянь Брауна говорить про відхилення показників к середньому на 1,5–2,5%.

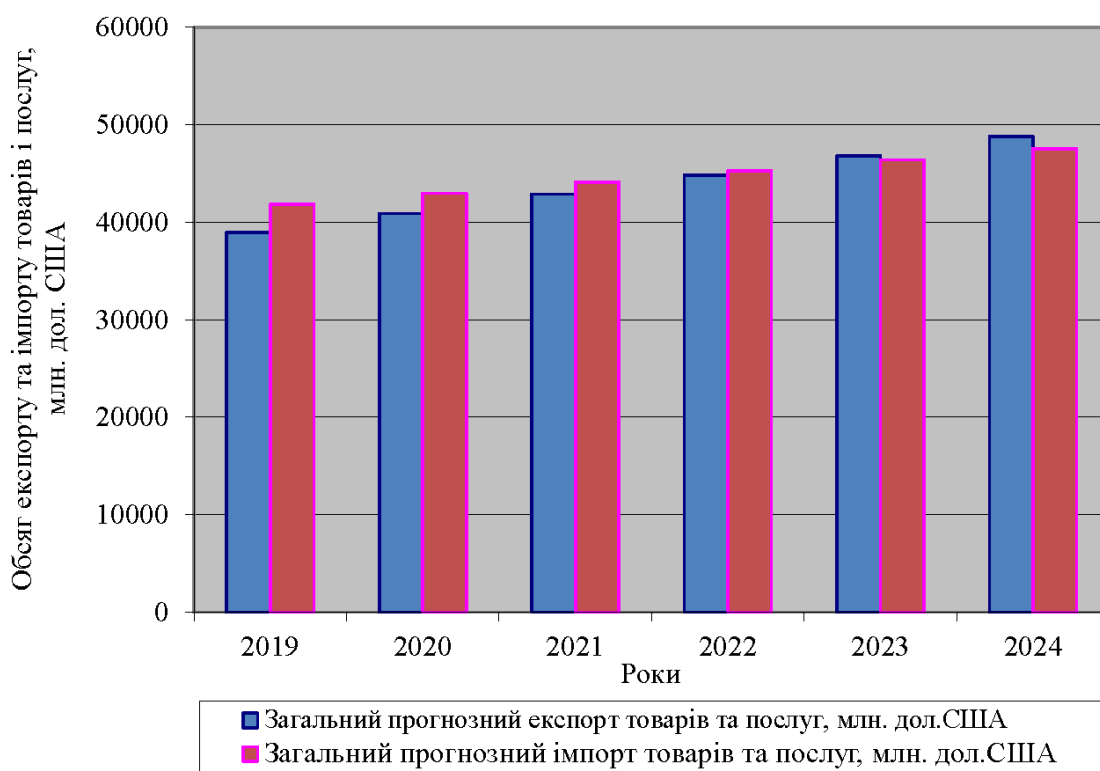

Рис. 2. Лінійний прогноз Брауна, що описує майбутню тенденцію зміни обсягів експорту та імпорту товарів і послуг в Україні

Перепони та перспективи розвитку ефективної зовнішньоторговельної діяльності країни. Сьогодні Українську державу оточує низка певних негативних обставин, що примушують країну змінювати зовнішньоторговельну політику з метою зміцнення конкурентоспроможності на світовому ринку товарів та послуг. Дія таких чинників зумовлює кризовий стан зовнішньої торгівлі України і створює перепони для її повноцінного перспективного розвитку.

Сьогодні до таких *бар'єрів виходу з кризової ситуації, що склалася у зовнішньоторговельній діяльності* нашої країни, слід віднести такі обставини:

– українське виробництво не забезпечене вливанням капіталу, навіть вітчизняного, який, на жаль, сьогодні вивозиться за межі України; внаслідок цього чимало виробників не працюють на повну потужність, вітчизняні підприємства не здатні виробляти високі експортні обсяги продукції;

– зовнішній ринок не сприймає українську продукцію передусім за якістю, внаслідок чого вона неконкурентоспроможна та не забезпечена попитом на відповідних галузевих ринках світу;

– державна політика сьогодні не сприяє розвитку зовнішньої торгівлі, оскільки держава недостатньо підтримує вітчизняних експортерів, які власними зусиллями не спроможні охоплювати нові галузеві сегменти світового ринку товарів та послуг; майже не працює

дотаційна система, відсутнє податкове стимулювання, нерозвинуте пільгове кредитування тощо;

– у кризовому стані знаходиться сільське господарство України, зокрема тваринницький підкомплекс, яке є основою значної частки промислової продукції, що йде на експорт; через це в країні не тільки не досягнута продовольча безпека, а й утрачені експортні можливості, зростає залежність від імпортованих харчових продуктів;

– депресивні тенденції в економіці країни, які охопили практично всі сфери її народногосподарського комплексу, зумовили зростання економічних ризиків у великотоварному виробництві, внаслідок чого в країні зростає імпортозалежність від імпортованих товарів продовольства та побуту.

Науковці та практики виділяють різні перспективні напрями розвитку зовнішньої торгівлі, які мають сьогодні найбільше значення для України. На їх переконання, перспективи розвитку зовнішньої торгівлі в Україні є. І пріоритетами в посткризовий період має бути, насамперед, активний розвиток експорту, зокрема збільшення експортних послуг, та розвиток транскордонного співробітництва. Це дасть змогу Україні посісти гідне місце на світових ринках, забезпечити реалізацію своїх інтеграційних намірів до світової економіки [1–5].

На думку автора, перспективний розвиток зовнішньої торгівлі також цілком можливий. Його зміст полягає у *поєднанні інструментаріїв зниження рівня імпортозалежності суб'єктів української економіки та стимулювання вітчизняного експорту за умови всебічної підтримки держави*, зокрема суб'єктів – експортерів товарів та послуг.

Основні *інструменти зниження рівня імпортозалежності суб'єктів української економіки* можна, за ознакою суб'єктності, поділити на три групи:

– з боку виробників – досягнення ними державних та наближення до міжнародних стандартів, вироблення доброякісної продукції і надання висококваліфікованих послуг, формування адекватного співвідношення ціни та якості власної продукції;

– з боку держави – посилення політики протекціонізму, вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема митного законодавства, надання податкової, кредитної та іншої допомоги експортерам, сприяння формуванню ринкової рівноваги шляхом проведення державної галузевої політики, запровадження ефективної системи державного страхування економічних ризиків експортерів;

– з боку споживачів – формування сукупного попиту переважно на продукцію вітчизняних виробників, висування високих вимог до якості продукції, що споживається.

Основними *інструментами стимулювання експорту з території України* як із боку виробників, так і з боку державних органів на

сучасному етапі є: запровадження політики залучення іноземних інвестицій до сучасного виробництва в контексті його інтенсифікації; національні капіталовкладення у технічне переозброєння експортоорієнтованих виробничих потужностей та диверсифікацію виробництва; спрямування фінансово-економічних зусиль у галузі народного господарства зі стрімко спадаючими обсягами експортованої продукції; стимулювання виробництва експортної продукції з високими обсягами попиту на світовому ринку; підсилення політики реєміграції кваліфікованої та висококваліфікованої робочої сили та уникнення «витіку мозків», створення нових робочих місць; налагодження роботи спеціальних інституцій для експортно-митного оформлення операцій ЗЕД, стандартизації та сертифікації продукції вітчизняних експортерів, а також допомога в урегулюванні відповідних нормативно-правових питань; вливання різних форм державних фінансових потоків в експортоорієнтоване вітчизняне виробництво та політика грошової підтримки шляхом удосконалення фінансово-кредитних і податково-дотаційних механізмів; сприяння вільному доступу суб'єктів вітчизняної економіки до статистично-економічних джерел інформаційних ресурсів по національній та зовнішній торгівлі України, організація відповідних інформаційних банків; сприяння формуванню суспільного мислення всіх суб'єктів вітчизняної економіки щодо забезпечення загальнодержавного добробуту шляхом реалізації високого експортного потенціалу країни і необмежених власних можливостей та ін.

Зниження рівня імпортозалежності суб'єктів української економіки та нарощування експортного потенціалу сьогодні мають супроводжуватися *оптимізацією експортно-імпоротної структури товарів та послуг*.

Висновки. Аналіз показників зовнішньоторговельної діяльності України засвідчив, що сьогодні вона має як експортний потенціал, так і імпортозалежність у певних категоріях товарів та послуг. Зовнішньоторговельну діяльність підприємства України здійснюють із країнами СНД та іншими країнами, у тому числі країнами ЄС. Ситуація з експортно-імпортними операціями по товарах склалася так, що вартісний обсяг імпорту по Україні перевищує обсяг експорту; у випадку з послугами – експорт більший за імпорт. Розрахунок зовнішньоторговельного сальдо та коефіцієнтів покриття експортом імпорту засвідчив наявність відмінностей між вартісними обсягами експорту та імпорту як товарів, так і послуг. Україна в контексті зовнішньої торгівлі має зовнішньоторговельні взаємовідносини та прагнення до співпраці як із більш розвинутими країнами світу, так і з країнами з невисоким сьогодні економічним потенціалом. Окремі

регіони відіграють значний вплив на формування показників зовнішньої торгівлі України, інші – навпаки.

Прогнозні тренди експортно-імпоротної діяльності України мають позитивний нахил, проте, враховуючи попередні тенденції, існує ймовірність відхилення від майбутнього зростання обсягів зовнішньої торгівлі. Водночас аналітики, науковці та практики засвідчують наявність зовнішньоторговельного потенціалу країни, тому для її перспективного розвитку в Україні потрібні стратегічні перетворення в національній зовнішньоторговельній політиці. Сьогодні існує низка перепон та бар'єрів виходу з кризової ситуації, що охопила зовнішню торгівлю України, починаючи з відсутності достатньої кількості капіталовкладень для виробництва експортно-орієнтованих обсягів товарів і послуг і закінчуючи неприйняттям української продукції на світовому ринку.

Перспективним напрямом розвитку зовнішньої торгівлі України є застосування інструментів нарощування експортних обсягів товарів і послуг та зменшення імпортозалежності країни, зокрема по товарах. При цьому повинна відбуватися оптимізація структури експорту та імпорту з акцентом на зменшення обсягів останнього.

Список використаних джерел:

1. Далик В.П., Дуляба Н.І. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 1. С. 110–113.
2. Задоя А.О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. *Академічний огляд*. 2016. № 2(45). С. 110–117.
3. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1. С. 16–31.
4. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. № 9. С. 81–93.
5. П'янкова О.В., Ралко О.С. Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 5/2016. С. 65–71.
6. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 р. : статистичний збірник / за ред. А.О. Фризоренко. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 148 с.
7. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2016 році : статистичний збірник / за ред. А.О. Фризоренко. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 187 с.
8. Україна у цифрах 2017 : статистичний збірник / за ред. І.Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 241 с.